

Nr 75.

Av herr **Asplund**, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition med förslag till lag om inskränkning i inmutningsrätten.

Uti en den 26 sistlidne februari avlämnad proposition nr 43 har Kungl. Maj:t föreslagit riksdagen att intill den 1 oktober innevarande år gällande lag om förbud mot inmutning för annans räkning än kronans å sådan kronojord inom Norrbottens, Västerbottens och Jämtlands län, som ej under ständig besittningsrätt innehaves eller är till boställe anslagen, måtte förlängas under ytterligare ett år eller till den 1 oktober 1916. Den provisoriska lagstiftningen angående malmfyndigheters tillgodogörande å kronojord, som i form av *inmutningsförbud* årligen återkommit sedan år 1902 beträffande Norrbottens län och sedan år 1907 för Västerbottens och Jämtlands län, tog sin början för hela 26 år sedan med kungl. kungörelsen av den 19 augusti 1889, vari utfärdades *förbud mot utmålsläggning* tillsvärdare å sådana på kronojord belägna fyndigheter, varå mutsedelsansökan inkomme efter nämnda dag, varjämte föreskrefs, att i motsvarande mutsedlar förbehåll skulle göras för den rätt att deltaga i gruvarbetet och därav fallande vinst, som kunde bli kronan såsom jordägare tillerkänd genom ny lagstiftning.¹ Detta förbud mot utmålsläggning, som först två

¹ Denna förordning tillkom på grund av en riksdagens skrivelse av den 15 maj 1889, vari hemställdes, att Kungl. Maj:t skulle taga i övervägande, huruvida ej kronan, i likhet med varje annan jordägare, borde tillerkännas rätt att till hälften med inmutaren deltaga i gruvarbetet och den därav fallande vinsten, vilket då omöjliggjordes på grund av den först i 1855 års gruvstadga intagna och sedan år 1884 förnyade bestämmelsen, att å kronojord, som ej under ständig besittningsrätt innehades, ej vore till boställe anslagen eller till brukning på viss tid upplåten, jordägareandelen skulle tillkomma inmutaren. I den motion av herr Chr. Lundeberg i första kammaren, som föranledde skrivelsen, påpekades, att staten i följd av nämnda stadganden ej blott ginge miste om ekonomisk fördel, utan även saknade inflytande och kontroll vid gruvors bearbetande å kronans mark, vilket kunde hava menliga följder speciellt vid den blivande exploateringen av de oerhörda malmrikedomarna i lappmarkerna.

är efter ikraftträdandet av den 1899 äntligen tillkomna lagen om begagnande av kronans jordägareandel i gruva jämte därav föranledda ändringar i gruvstadgan upphörde (den 1 december 1901), icke blott så gott som förhindrade under mera än 12 års tid rationell undersökning och ordnat gruvarbete inom ramen av lagstadgade kvantum försvarsarbete, utan åstadkom även, då inmutningsrätten samtidigt icke på något sätt inskränkts, att man ganska allmänt vande sig vid att i stället för försvarsarbete på nytt inmuta de fyndigheter, varå utmål ej kunde fås, såväl äldre, övergivna, som under förbudstiden nyupptäckta. Härav uppkom osäkerhet i eganderättsförhållandena och ett högst osunt mutsedelsjobberi, vilket sistnämnda blev den formella anledningen till att redan ett halft år efter det utmålsförbudet upphört, förbud den 6 juni 1902 utfärdades mot inmutning å kronojord inom Norrbottens län för annans räkning än för kronans, vilket förbud den 19 april 1907 utsträcktes att gälla även Västerbottens och Jämtlands län.

Att det icke kan hava behöfts 13 långa år för utfunderandet av effektiva åtgärder till mutsedelsjobberiets stävjande är klart.

Orsakerna till det långa dröjsmålet ligga åt annat håll, det ha de under tiden framkomna förslagen till en ordnad lagstiftning om malmfyndigheters tillgodogörande å kronojord, de av Kungl. Maj:t såväl som de av enskilda motionärer avgivna, fullständigt påvisat. Den 1899 framkomna lagen om begagnande av kronans jordägareandel i gruva, har icke visat sig mäktig att kunna åt kronan tillförsäkra tillbörlig andel i vinsten. Därigenom att arrendeavgiften skall bestämmas redan före utmålsläggningen, utan att vare sig kronan eller ens inmutaren själv, långt mindre andra spekulanter i regeln hunnit få någon föreställning om fyndighetens brytvärdhet och utan att någon utomstående vet om vederbörande mutsedel är giltig eller kommer att få något utmål sig tilldelat för det fall, att någon annan än inmutaren skulle bli arrendator, kan svärigen någon annan spekulant inlåta sig i tävlan med inmutaren vid arrendeauktionen, vadan denne blir den som i regeln bestämmer avgiftens storlek. Alla förslag, som efter 1902 framkommit, hava huvudsakligen sysslat, dels med frågan om avgäldens beräkning, dels med den lämpligaste formen för upplåtelse av malmfyndigheter. inmutningssystem eller koncessionssystem. I fråga om avgälden har riksdagen 1909, med underkännande av det i lagen av den 20 oktober 1899 om begagnande av kronans jordägareandel i gruva godtagna bruttoavgäldssystemet, begärt framläggande av förslag om nettoavgäld. 1910, då sådant förslag framkom, fann riksdagen det samma i andra avseenden olämpligt, särskilt i fråga om bestämmelserna angående kronans rätt och plikt med avseende å inlösen och ersättning

av gruvföretag, och ansåg då, att förslaget endast borde tillämpas inom Norrbottens, Västerbottens och Jämtlands län. Gentemot Kungl. Maj:ts förslag, som innebar, att inmutningsrätten skulle kvarstå oförändrad å fyndigheter på enskild mark, men på kronomark ersättas med ett koncessionssystem, som i realiteten närmade sig inmutningssystemet i syfte att genom tillgodoseende av upptäckares rätt bibehålla intresset för malmletning, yrkade 8 andrakammarreservanter utredning om inmutningsrättens upphävande även på enskild mark och införande av ett över hela landet gällande koncessionssystem.

Den stora frågans behandling har sålunda huvudsakligen rört sig om lämpligaste sättet för kronans utbekommande av tillbörlig andel i den direkta vinsten av malmbrytningen vid blivande gruvföretag dels å kronomark, dels å enskild mark. Men det *huvudändamål*, som såväl det åberopade Kronans Regale som den därpå grundade inmutningsrätten har, att *malmen-råvaran måtte finnas tillgänglig i tillräcklig mängd och till ett pris, som möjliggör malmförädlingsindustriens uppblomstring*, har blivit satt i skymundan under dessa år. Visserligen intogs i 1909 och 1910 års k. prop. en bestämmelse, att Konungen skulle äga att vid beviljande av gruvdriftstillstånd föreskriva, att järnmalm, som ur fyndigheten vinnes, icke eller allenast i viss omfattning må såsom råvara exporteras ur landet. Men av motiveringen framgår ej med visshet, huruvida man här tänkt på förädlingens intressen i främsta rummet, eller om ej förslagets närmaste syfte varit att för konkurrens på malmexportmarknaden skydda de stora malmexportföretag, vari staten nyligen blivit, nominelt till hälften, delägare. I annat fall hade man bort i samma bestämmelse intaga även andra metallers malmer, varav Sverige har liten känd tillgång i förhållande till behovet, t. ex. koppar eller zinkmalm, som till största delen exporteras i oförädlad skick.

Då nu, å ena sidan, de föregående förslagen till ändringar i gruvlagstiftningen erbjuda en sådan förbistring och därtill undanskjutit det enligt min mening viktigaste momentet, förädlingsprincipen, och, å andra sidan, departementschefen i den nu framlagda propositionen, utan att »försöka uppdraga några riktlinjer för ett fortsatt lagstiftningsarbete i förevarande ämne», tillkännagivit, att han ämnar »snarast möjligt hos Kungl. Maj:it anmäla frågan, vilka åtgärder lämpligen böra vidtagas i denna viktiga angelägenhet, så har jag, innan det efter utredningens igångsättande blir för sent, ansett mig motionsvis böra framhålla vikten av gruvlagstiftningens anpassning efter behovet av den inhemska malmförädlingens utveckling. Jag skall därvid begränsa mig till den mest betydande, järnhanteringen.

Historik.

Den äldsta svenska järntillverkningen, som bestod i malmens smältning med ved eller kol till smidbart järn direkt, kunde endast bedrivas i ringa skala och torde därför icke haft någon svårighet att i tillräcklig mängd erhålla malm, som för övrigt huvudsakligen torde utgjorts av sjö- och myrimalm. Någon reglering blev ej nödvändig förrän produktionen ökades genom processens sönderdelning i tackjärnstillverkning och stångjärnssmide. Redan under medeltiden började staten ingripa reglerande och understödjande och tog även aktiv del i hanteringen, såväl i gruvbrytning som genom anläggande av allmänna eller kronobruk. »Att *grundlägga* tackjärnstillverkningen på goda stora malmer, samt skogar, utgjorde ett föremål; att *bibehålla* den, under växlande tider, skiften och händelser utgjorde ett annat föremål för statsåtgärder; det förra gav upphov åt Bergslagerne, med sina friheter och åligganden; det senare åt bergsmansståndet, eller hyttebrukets förenande med jorden, och huvudsakliga förbehållande åt bondeståndet. Genom regeringsåtgärder uppstod sålunda ett bergsmansstånd, vilket huvudsakligen skulle bedriva tackjärnstillverkningen. (1636 års förbud emot haurars byggande i Bergslagerne lyder: »Bergsmannen skall bliva bergsman»). — Bergsmannen borde äga och bedriva malmfångst, kolfångst och hyttedrift (1649 års Jernbergslagsordning). Stångjärnssmidet överlämnades genom särskilda privilegier åt järnverk, som anvisades att hämta sitt tackjärn från vissa hyttor och vilkas tillverkningsrätt begränsades. Genom forna tiders dåliga kommunikationsförhållanden, hyttornas ringa produktionsförmåga, den stora kolåtgången i hyttor och järnhårdar, som nödvändiggjorde skilda kolfångstområden, samt den större arbetsskicklighet, som erfordrades vid stångjärns- och manufakturstillverkningen, blev en sådan arbetsfördelning nödvändig. *Den ledande principen var att driva förädlingen så långt som möjligt, att på en kvantitet råämne lägga största möjliga arbetsvärde. Därigenom bevarades bäst de icke återväxande malmerna för kommande släkten.* Denna grundsats karakteriseras bäst av följande uttalande i Lagerhjelm och Rothoffs 1832 på Kungl. Maj:ts uppdrag utarbetade »Förslag till ändringar och stadganden uti Bergsförfattningarne»: »Om näringsidkaren höjer sin synpunkt utöver sin tid, utsträcker den utom sina enskilda förhållanden, så finner han, att naturens skatter och industriens utveckling icke tillhöra honom ensamt, utan det folk, varav han är en ringa enhet. Tillfälligt träffas denna högre betraktelse hos näringsidkaren själv; tillfälligt vore även, om han ägde nog kapitalstyrka för att obekymrat leva utan tillgrepp av framtidens tillhörighet, eller sinnesstyrka nog att övervinna bekymrens inflytande. Men denna högre betraktelse bör däremot grundlägga författningssystemet, som uttrycker det fortvarande elementet i staten. National-

rikedomen, såvida den förefinnes av naturen nedlagd, måste alltså behandlas såsom släktenas gemensamma tillhörighet». I motiven till Grufvestadgan utveckla de, hurusom dessa grundsatser härleda sig från folkets lynne, samt att författningarne, som grunda sig därpå, »innehålla en omiskännelig omvårdnad att, genom industriens väckelse, frambringa de skatter, bergen innehålla; och, på det att dessa skulle hållas öppna för beredande av både allmän nytta och enskilt välstånd samt göras fruktbara så väl för samtid som eftervärld, tillerkändes bearbetaren, vare sig uppfinnare eller ägare av grunden, ingen ovillkorlig besittning, utan endast såvida gruvan bearbetades och arbetet inrättades på rätt bergsvis, vilket bergsstyrelsen ägde föreskriva.

Denna kronans dispositionsrätt till malmer även på enskild mark grundade sig på den sedan uråldriga tider i Sverige, såväl som i Tyskland, gällande uppfattningen, som först omnämndes i det s. k. Helgeandsholmsbeslutet av år 1282, att *allt* som fanns *under de lösa jordlagren*, var kronans tillhörighet eller *regale*. Härpå grundade kronan sin rätt dels att taga tionde eller skatt av bergverken, dels att upplåta malmfyndigheter till dem, som ville anlägga förädlingsverk. I konsekvens härmed var det som de i lösa jordlager befintliga sjö- och myrmalmerna i Kungl. Maj:ts brev till bergskollegium av den 28/5 1708 måste särskilt förklaras för regale, för att kunna göras inmutningsbara.

I järnbergsordningen av den 6 juli 1649 stadgas, »att alla gruvor skola räknas och hållas för kronans regal-verk; dock att bergsmän skola deras anparter i den gruvan de äro vane efter tillstånd att bryta uti, njuta och behålla odrefne, så länge de utgöra kronan sin tionde och gruvearbetet tillbörligen utstå och förrätta. Men som en part bergsmän låta sina gruedelar öde ligga, alltid pockandes på sin förmenta arvsrätt därtill och varken själve kunna dem förestå, eller vele dem någon annan avstå och uppdraga, alltså stadgas, att där någon funnes, som hade råd och lägenhet sådane gruedelar antaga och bruka och sin rättighet till kronan därför giva, skall densamme vara fritt tillåtit och för en bergsman erkänder, vilken sedan obehindrat, vid samma deputerade gruedel förbliva skall». I § 13 av samma järnbergsordning fastslås även förhållandet mellan inmutare, jordägare och kronan så, att inmutaren tillkommer $\frac{1}{3}$ -del, jordägaren $\frac{1}{3}$ -del och den, som betalar kronan tionde, $\frac{1}{3}$ -del. I § 14 förbehåller sig kronan att efter behag i varje gruva till eget bruk behålla $\frac{1}{3}$ eller $\frac{1}{4}$ samt rätt att förpakta denna del till arrendator av kronans hyttor och hamrar. Detta gällde nyuppfunna malmstreck; »dock hvad anbelangar the gamle Grufvor, them vill Kungl. Maj:t och Cronan hafva sig förbehållne» (järnbergsordningens § 15). »Dessa grundsatser», heter

Inmutningsrätten.

det vidare i ovannämnda motiver till gruvestadgan, »för tillgodogörandet av malm- och mineralstreck överensstämma med rikets sanna fördel, och den enskildas rätt. Till den förra hörer, att naturens skatter vårdas såsom ej allenast den levande generationens, men alla efterkommande släktens gemensamma tillhörighet, samt att uppfinning och kunskapers användning i rikets näringar livas och skyddas; varigenom ej allenast svenska folket betalar sin skyldiga gärd till alla folkslags gemensamma tillhörighet — industrien och kunskapen —, utan även lämnar ett arv åt efterkommande, som innebär både föresyn, ledning och gagn. Den enskildes rätt innefattar både uppfinnare eller upptagares och jordägares inbördes anspråk».

Angående utmål säges det i motiverna: »De gamla författningarne adagalägga, att samma grundsats, som gaf rättighet till grufvors uppsökande, upptagande och inmutande, bestämde äfven deras utmål. Denna rättighet att upptäcka och upptaga grufvor skulle gälla så vidt den borde, d. ä. med afseende på den enskildes belåtenhet, och under bevarande af det allmännas gagn. Säkerhet i ett tillräckligt utrymme, och tillgänglighet för andra af det öfverskjutande voro och äro grundsatserne för utmålsmeddelandet.»

Genom denna tillämpning av regalrätten och begränsning av den enskildes utmål kunde kronan alltjämt tillföra bergsmansståndet friska krafter och åstadkomma en kraftig tillväxt av tackjärnsproduktionen. Samtidigt sörjde man för att priserna å såväl tackjärn som malm höllos låga genom exportförbud samt föreskrifter om begränsade försäljningsområden inom landet. I K. F. av den 6/6 1739 stadgades strängt straff för export: »Eho det vara må, inhemska eller utländska, som kan övertygas, att till främmande orter utföra eller utföra låta något tack- eller osmundsjärn eller någon järnmalm, skall vara förfallen till 300 daler silvermynts plikt för vart skeppund, om järnet eller malmen kan ertappas eller bliva uppvägd, men i annor händelse skall den, som mer eller mindre utfört eller utföra låtit, plikta sina 3,000 daler silvermynt, varjämte skeppet, eller farkosten, varpå järnet blivit fördt, tillika med det övriga därpå varande gods, om det kan uppbringas, skall vara konfiskation underkastat». Undantag från exporten av malm beviljades icke ens för ett för den inhemska järnhanteringen så ofarligt fall, som då den i starkt ekonomiskt betryck varande ägaren av Kengis järnverk, brukspatron Ekström, 1825 begärde rätt att få från sina utmål å Luossavaara och Kiirunavaara utföra de obetydliga kvantiteter malm, som kunde ifrågakomma, då malmen skulle köras med häst minst 4 mil till Torneträsk, däröver med prämar 8 mil samt slutligen med häst igen 4 mil till norska kusten.

Utförsel-
förbud.

Den stora ofriheten i den inrikes tackjärnshandeln vållade tackjärnstillverkarne stora svårigheter, vilka ännu mera ökades, då de privilegierade bruksägarna sökte förhindra anläggandet av nya bruk för att genom minskande även av inhemsk avsättning ytterligare sänka tackjärnspriserna. Lagerhjelm och Rothoff säga härom i sitt förut citerade arbete: »Genom s. k. tillstånd att sitta odrevne, o. m. s., vilket allt svenska medborgaren bör åtnjuta, ej endast tillfälligtvis och i stöd av privilegier, utan såsom en ovillkorlig allmän rättighet, skulle tackjärnstillverkarne hållas under tvång i hänseende till avsättningsutväg, pris och annat, till deras skada och bruksägarens fördel. De sistnämndes begär att konsolidera förmånerna av en stor näring utan både medtävlan och tillväxt, gick så långt att de sökte utverka förbudet, med högt vite förenat, till och med emot ansökningar om nya eller ökade smiden, — en sak och åsikt, vilken visar sig såsom rågan av enskild vinningslystnads befrämjande genom allmän åtgärd. Själva lydelsen av det nämnda brevet den 22 oktober 1784 vitsordar, hurusom brukssocieteten anhållit det Konungen skulle täckas »att för närvarande och tillkommande tider inskränka årliga stångjärnssmidet i riket inom nu varande skeppundtal, och att förbjuda, på sätt som angående fideikommissar stadgat är, det ingen vid 1,000 rdrs vite må fördrista sig . . . . . göra underdånig ansökning om ny smidesrättighets erhållande eller sådan förklaring, som kunde medföra förökande av närvarande tillåtna stångjärnstillverkning i riket . . .»; varå Konungen täcktes giva det »nådiga löfte, att så länge ställningen inom Europa, i anseende till järnhandeln, förbliver sådan den nu är, icke tillåta någon slags tillökning av detta smide . . . . och att förbjuda alla ansökningars ingivande och emottagande i detta ämne vid det utsatta vite av 1,000 rdr.» Kanske att den dyrhet, måhända den brist på järn som detta stadgande måste verka för en ökad allmän konsumtion, bidragit till främmande nationers så stora tillväxt i järntillverkning, under det att den svenska hölls stillastående eller avhölls från tillväxt. Härigenom skulle naturligtvis järntillverkningen göras så stationär, som varje till omfång determinerad, från tävlan fritagen — man skulle, i vad rörer tackjärnstillverkningen, kunna säga utesluten — näring självmant bliver.»

Dessa hindrande band på en stor och kraftig näring kunde icke i längden bibehållas. Tackjärnshandeln och förbrukningen inom riket förklarades genom k. kung. den 16/5 1835 »fullkomligt fri och oberoende, utan hinder av några, genom äldre författningar eller bruksprivilegier och resolutioner, däri gjorda inskränkningar» och genom K. F. av den 27/4 1846 fingo bruken oinskränkt tillverkningsrätt, varjämte hytteägare fingo oinskränkt smidesrätt på sina områden under förbehåll av en viss årlig mini-

mitillverkning av tackjärn. Utförselförbudet för tackjärn upphävdes av 1853—54 års riksdag, varvid dock en rätt hög exporttull fastställdes (1 rdr pr skeppund), vilken emellertid av följande riksdagar sänktes och år 1863 helt och hållet borttogs i samband med slopandet av alla exporttullar.

Vad malmexportförbudet beträffar hyste man större tvekan. Jag tillåter mig härnedan vid redogörelsen om dettas upphävande och den därpå följande exporttullens avskrivande citera en del ur Rikets ständers skrivelser och från förhandlingarna hämtade yttranden i denna sak.

I rikets ständers underdåniga skrivelse ang. tullbevillningen den 23 sept. 1854, som börjar med en principiell deklaration till förmån för frihandelssystemet, fortsattes sålunda:

»Rikets ständer hava alltså funnit sig böra, endast med undantag i avseende å utförsel av malm, såsom allmän grundsats vid tullagstiftningen antaga, att icke blott alla in- och utförselsförbud, utan ock de tullsatser, vilka till sina verkningar motsvara förbud, böra utbytas emot sådana tullavgifter, som i verkligheten göra lovlig handel med varorna möjlig. — —. Ehuru malm, nu till utförsel förbuden, svårligen skulle, till följd av den dyra forslingskostnaden, kunna under nuvarande förhållanden bliva föremål för betydligare utförsel, även om denna emot låg tull frigäves, *hava rikets ständer likväl funnit betänkligt att i detta fall tillämpa den grundsats i avseende å förbudens upphävande, vilken rikets ständer eljest omfattat.* Förhållandena kunna nämligen förändras och exempelvis våra nordligaste järnmalms-streck komma i annans ägo och göras till föremål för vidsträckt bearbetning samt dymedelst en malm-utförsel framkallas, som kunde sätta rikare länders järnindustri i tillfälle att på världsmarknaden uttränga härstädes berett järn. Möjligheten av en sådan händelse hava rikets ständer ansett böra föranleda utförselförbudets bibehållande, desto heldre som malm-utförseln under vanliga förhållanden icke läser komma att äga rum; och således ett uttryckligt förbudsstadgande icke skäligen kan anses förnärra någon inhemsk industrigren. Då Eders Kungl. Maj:t emellertid äskat bestämmande av eventuella tullavgifter å nu förbudna artiklar, hava rikets ständer, med bibehållande, för sin del, av utförselförbudet å malm, rå och osmält, ej specificerad, bestämt den eventuella utförseltullen därå till 1 rdr per skeppund stapelstadsvikt.» Samma riksdag, som sålunda av intresse för den inhemska malmförädlingen icke ville utbyta malmexportförbudet ens mot en hög, i realiteten prohibitiv exporttull, avstod helt och hållet till inmutarens (som enligt rikets ständers betraktelsesätt *ännu var identisk med malmförädlaren*, eller måste sälja malmen till denne) förmån från kronans rätt såsom jordägare, i det att i den nya gruvestadga, som samtidigt antogs, stadgades, att »då inmutning sker å jord, som står

under kronans omedelbara förvaltning, eller å allmänning, som tillhör kronan eller utgör föremål för avvitrning, skall jordägareandelen hädanefter tillkomma inmutaren».

Redan vid därpå följande riksdag blev emellertid exportförbudet även å malm upphäft. Av Kungl. Maj:t framlades då ett av särskilda kommitterade utarbetat förslag, som avsåg att i möjligaste måtto närma den svenska tullagstiftningen till den norska, och upptogs däri en exporttull å malm av 25 öre per centner, motsvarande den »eventuella tull, som på Kungl. Maj:ts äskande 1854 bestämts». Präste-, borgare- och bondestånden biföllo detta förslag med följande motivering: »Då utskottet anser nämnda tullsats, jämte de kostnader, varmed transporten av denna tunga vara alltid måste vara förenad, fullt betrygga mot varje sådan utförsel därav, som kunde för landets egna förädlingsverk innebära någon våda, får utskottet tillstyrka att i enlighet med berörde av Kungl. Maj:t godkända förslag förbudet att utföra rå och osmält, i införseltariffen ej specificerad, malm må upphöra och i stället utförseltull av 25 öre per centner artikeln asättas.» Ridderskapet och adeln ansåg emellertid icke detta tillräckligt betryggande mot export, utan höjde tullen till 50 öre, vilken mening även segrade vid gemensam votering med 65 röster mot 54.

Exporttull.

Riksdagen 1859—1860 beslöt en allmän nedsättning av exporttullarne med deras halva belopp, och sattes den för malm sålunda till 25 öre per centner.

I skrivelse till 1862—1863 års riksdag förklarade Kungl. Maj:t, i anledning av förestående traktatsförhandlingar med Frankrike, sig icke anse tidpunkten lämplig att vidtaga några förändringar i tulltaxan. Två av statsrådets ledamöter tillkännagåvo emellertid en avvikande mening i fråga om exporttullarna, som de ansågo borde helt och hållet borttagas; och anfördes såsom skäl härför beträffande järn och malm: »att då den sedan äldre tider för all näringslagstiftning gällande grundsats, att vart och ett land borde i möjligaste måtto genom eget arbete förädla sina naturprodukter, även, i vad den åvsett bergverkens och järnhandteringsens produkter, blivit tillämpad inom tullagstiftningens område, så att man förbjudit utförsel av järnmalm och ännu sökte lägga hinder i vägen för densamma, på det att tackjärnstillverkaren måtte få köpa malmen till bättre pris, och denne i sin ordning icke finge till utlandet fritt försälja sitt tackjärn, på det att samma fördel även måtte beredas stångjärnstillverkaren, i avseende på denna för honom nödvändiga råvara, den frågan framställde sig, varföre, med dessa grundsatser, det vore stångjärnstillverkaren tillåtet att fritt få utföra sina produkter, varigenom manufaktur- och det finare smidet, ävensom maskinverkstäderna lämnades mindre omhägnad, än stång-

Tullfri utförsel.

järnssmidet, vilket åt dessa bereder tillverkningsämnet, och av vilken anordning följden blivit, att malmbrytningen och tackjärnstillverkningen i Sverige måst i det närmaste inskränka sig till vad som för stångjärns- och stålförädlingen varit behöfligt; att visserligen icke kunde förnekas, att den omförmälda *grundsatsen* så till vida ägde något *vackert och tilldragande*, som den syntes vid första påseendet i hög grad *erkänna arbetets värde*, men att dess giltighet dock vore mera skenbar än verklig, framför allt då det gällde ett *folkfattigt* land, som befunde sig i ett stadium av *raskt fortgående* utveckling, och där man därföre hade att befara — *icke brist på arbetsförtjänst, men väl brist på arbetskrafter*; — att ehuru den allmänt gängse föreställningen att vad den ene vinner skall en annan nödvändigt förlora utgjorde i ekonomiskt hänseende ett stort ekonomiskt misstag, det likväl i verkligheten vore samma *misstag*, som finge göra sig gällande, *då det ena landet som förlust för sig ansåge det förädlingsarbete, som ett annat bleve i tillfälle att nedlägga på dess naturaprodukter*; — att om det än borde erkännas såsom ett stort steg i framåtskridandets riktning att alla exportförbud blivit borttagna, det emellertid vore av föga betydelse om ett eller annat skeppund malm eller tackjärn härifrån bleve exporterat, i jämförelse med den viktiga frågan om järnmalm och tackjärn böra få räknas bland de exportartiklar, vilka för landet *äro naturliga* och därföre också *böra vara fria*, och att i ett fattigt land, sådant som Sverige, det endast vore genom tillgodogörandet av de naturliga tillgångarna på råämnen, man kunde vinna en kapitalstyrka nog stor, att även åt förädlingsarbetet giva den utveckling som ensamt kunde betrygga dess framtid, varemot det ej vore med den rätta ordningen förenligt att söka *framtvinga* förädlingen innan man frambragt kapitalerna; att om således samma statsekonomiska grundsatser fordrade att i allmänhet utförseln borde vara fri och ohämmad, en sådan frigörelse desto hellre borde vinna tillämpning å järnmalm, som utförseln därav, i vilken utsträckning den än kunde äga rum, icke komme att medföra någon fara för den svenska järnförädlingen genom därav föranledd nedsättning å dess produkter, enär utav de svenska järnmalmerna, även de mest svavel- och fosforfria, icke kunde, utan användande av träkol, produceras svenskt järn, då under denna benämning förstås en vara, som med den svenska tillverkningen kan konkurrera på världsmarknaden, men erfarenheten visat att annorstädes i Europa, där träkol blivit till malmens nedsmältning använda, det därvid producerade tackjärn kommit till följd av det höga skogsvärdet att stå i samma pris, som en lika vikt stångjärn kostar i Sverige; — — —. Ett ytterligare skäl för avskaffandet av all *exporttull* å järnmalm och tackjärn vore även, att den saknade stöd av rättvisa, ty

sedan numera *införseln* av bägge slagen vore *fri* från all tullavgift och något motsvarigt skydd för bergsnäringen mot utländsk konkurrens således icke vidare förefunnes, skulle det innebära en uppenbar orättvisa mot de gruvägande och tackjärnstillverkande bergsmännen, att det oaktat bibehålla tull vid utförseln; — — —.

Borttagandet av exporttull å bl. a. järnmalm och tackjärn yrkades vidare i särskilda motioner av

herrar von Koch och Murén ang. allmän tullfrihet vid export med motivering — av den förre, att tullen å malm hindrade gruve- och jordägare att tillgodogöra sin egendom och ledde till minskad sysselsättning för arbetaren samt kvarstode, jämte tullen å tackjärn, såsom en kvarleva av obehörigt, obehörligt och godtyckligt förmynderskap över näringarna; samt av den senare, att den tull, som älägges landets produkter vid utförsel, icke drabbar den utländske konsumenten, utan i stället utgör en skatt på den inhemska produktionen, och att de få hos oss ännu kvarvarande avgiftsbestämmelser för varuutförsel icke bibehållits i beskattningsändamål, utan endast utgjorde en lämning av den föråldrade föreställningen att medelst tulltaxan reglera industrien;

av G. Hultman från Närkes län, med motivering, att då tillgång inom landet på järnmalm kunde anses vara outtömlig, och tackjärn såsom ett fabrikat icke mer än alla övriga sådana borde vid utförseln vara underkastat tull, såväl järnmalm som tackjärn måtte hädanefter tullfritt få utföras;

samt av Johan Johansson från Östergötlands län, med motivering, att då den nuvarande utförseltullen å järnmalm i det närmaste verkade som exportförbud och en stor del av landets rika malmtillgångar därigenom komme att ligga obegagnade, denna utförseltull måtte nedsättas till 5 eller högst 10 öre per centner.

Av greve Liljencrantz motionerades däremot om sådan högre utförseltull å tackjärn och malm, »som var bestämd uti tulltaxan av den 18 december 1857, eller 50 öre per centner».

Utskottet tillstyrkte borttagande av alla utförseltullar (med motive-ring) — — — — — då likaledes ej mindre det allmänna, än en stor myckenhet enskilde idkare av bergsnäringar ostridigt få vidkännas större förlust genom hämmad export av malm, tackjärn och råkoppar än andra enskilda, som ägnat sig åt dessa varors förädling, må därav skörda ökad vinst». Reservationer mot beslutet beträffande malm anfördes: av *P. Reuterswärd*, som yrkade exporttull av minst 10 öre per centner å järnmalm och tackjärn samt kopparmalm, då det ej vore statsekonomiskt klokt att tillåta tullfri utförsel av sådana råvaror eller halvfabrikater, som antingen äro oumbärliga för landets eget behov eller sådana, som lämpa sig

särdeles väl till förädling inom landet, för att dem åter införa i förädlad form, samt, vad artikeln malm beträffar, den icke bör till utförsel lämnas tullfri, förrän gruvestadgan undergått sådana förändringar, att den först och främst skyddar de bruks- och masugnsägare, som å egen mark äga malmtillgångar, från intrång av vem som helst, att blott genom ett mutbevis förvärva sig äganderätt till gruva; av doktor *Säve*: »Utskottet har, genom borttagande av all utförseltull på råvaror, visat sig alldeles obekymrat icke blott om sådana artiklar, såsom ben, järn, koppar, lumpor, malm, oförädlade utskeppas, utan även om vår sista skogstillgång vandrar ut ur landet, varigenom såväl tackjärnstillverkningen, åtminstone såvitt den bedrivs med träkol, måste omsider upphöra, som även landet själf, i synnerhet dess nordligare del, sedan den blottats på ved och byggnadstimmer, bliva förr eller senare obeboeligt.»

Prästeståndet beslöt med avslag å utskottets hemställan bibehålla utförselstariffen oförändrad och anfördes under debatten som skäl härtill beträffande malm och tackjärn (av doktor *Emanuelsson*): »Då export av dessa varor först tilläts, inträffade det, att en del järnbruk avtynade, och detta icke så mycket av brist på koltillgång, som icke fast mer av det stegrade priset på tackjärn. Vill man nu alldeles borttaga det lilla skydd, som finnes kvar för järnhanteringen, måste man befara, att ännu flera järnverk komma att nedläggas och många arbetare därigenom bliva brödlösa»; samt (av doktor *Sandberg*): »Och i allmänhet, att lätta utförseln av sådana råännen, varpå vi hava mer eller mindre rik tillgång, betala arbetskostnaden till utländingen och åter införa den av våra råännen förädlade varan i stället för att inom landet uppdriva konstfärdighet och arbetsskicklighet i avseende på dylika råämnens förädling, synes mig vara allt annat än statsekonomiskt.»

Vid gemensam votering segrade emellertid utskottets förslag med 80 röster emot 39, och därmed var den säkra grundval, på vilken den urgamla svenska järnhanteringen vuxit upp till en av landets kraftigaste näringar, uppriven.

Jag har så utförligt refererat de skäl, som anfördes i samband med detta ödesdigra beslut, för att var och en skall kunna bedöma, huru den nationalekonomiska åskådningen skenat i väg från den gamla sunda uppfattningen, att det är det på råmaterialet nedlagda arbetet, som skapar det egentliga värdet i ett lands produktion, och att det ingalunda är likgiltigt, om en generation söker sin utkomst på detta, eller om den i stället lever på, realisation av de icke återväxande råännen, som icke blott den utan även en mängd kommande generationer böra hava såsom bärare av sina arbetsprestationer. Här ansågs malmbrytning och lumpsanling lika be-

rättigade till fri utförsel som verklig industri. Många av de anförda skälen ha även förfallit med en nyare tids ändrade förhållanden: fruktan för brist på arbetskrafter är numera tydligen obefogad; antagandet att endast »ett eller annat skeppund malm skulle exporteras» jävas av den kolossala exporten, som från i medeltal 14,856 ton åren 1862—1866 ökats till 6,486,446 ton år 1913; att landet är så kapitalfattigt är icke längre oomtvistat; att utav de svenska järnmalmerna, ja till och med utan dem utomlands producera med det svenska järnet jämn god vara, är icke längre någon omöjlighet; att förädling av malm leder till minskad sysselsättning för arbetaren har väl aldrig varit sant, men är det nu mindre än någonsin, då malmbrytningen ökats pr arbetare från 91 ton åren 1861—1865 till 458 ton åren 1906—1910 och 633 ton år 1913; att genom exporttull söka få gruvägarna att förädla eller till andras förädlingsverk sälja sin malm kan icke sägas innebära någon orättvisa, om man utgår därifrån, att till grund för upplåtelsen, vare sig den skett genom inmutning eller koncession, ligger just angelägenheten för staten att få industri till stånd, och någon import av malm, som kunde sätta ner priserna, är knappt tänkbar; att järnmalmstillgångarna inom landet ingalunda äro outtömliga, i synnerhet inom bergslagerna i mellersta Sverige, med den årsbrytning, som nu äger rum därstädes, jämfört med de noggranna beräkningar över malmtillgångarna där, som verkstälts genom Sveriges geologiska undersökning åren 1907—1909. Enligt denna innehålla de under senare tid i mellersta Sverige bearbetade kartlagda järnmalmsfyndigheter följande mängder fosforfattig malm:

Fosforhalt %.	Direkt användbar malm	Anrikningsmalm.	
		Råmalm	Beräknad sligkvantitet
	ton.	ton.	ton.
Sur bessemalm under 0.01	11,494,000	42,635,000	20,779,000
Lancashire-malm m. m. 0.01—0.06	11,412,000	19,901,000	10,384,000
Under år 1913 brötos av dessa:			
Primamalm och andra kvaliteter	484,124	—	356,045
Sur bessemalm (och slig)			
Lancashiremalm	376,734	—	173,739
De olika malmkvaliteterna äro utbrutna inom vidstående tid:			
Sur bessemalm	36 år (1949)	58 år (1971)	
Lancashiremalmen	30 år (1943)	59 år (1972)	

under antagande att den årliga brytningen, som hittills ökat ganska starkt efter 1913, skulle hålla sig konstant. (I brytningssiffrorna för de båda kvaliteterna ingår sekunda malm [= andra kvaliteter] med resp. 41,647 och 42,142 ton, med beräkning av liknande fosforhalt hos dessa kvaliteter som hos primamalmen i resp. gruvor.)

Sedan skulle man ej ha andra fosforfattiga malmer där än de, som kunna påträffas i för länge sedan nedlagda, ej kartlagda gruvor eller ännu ej upptäckta fyndigheter.

Att strävandena till fullständig förädling under äldre tider slogo över till en direkt utsugning av de tackjärnsproducerande bergsmännen från bruksägarnes sida är tydligt, liksom även att järnhanteringen härigenom och genom det begränsade smidet och förbudet för nya smidens anläggning högst väsentligt skadades i sin utveckling. Medan tackjärnsproduktionen i Sverige från 1840 till 1857 ökades med 39 %, ökade den i Europa incl. Asiatiska Ryssland med icke mindre än 125 %. Det förstnämnda året var den svenska tackjärnstillverkningen 4,6 % och det senare året endast 2,8 % av Europas produktion. År 1873 med 21,000 tons malmexport¹⁾ var den likaledes 2,8 % och ännu 1891 samma % med ung. 100,000 tons malmexport²⁾, men 1912 var tackjärnsproduktionen i Sverige endast 1,66 % av Europas; malmexporten var då 5,520,653 ton. Av hela världens tackjärnsproduktion var Sveriges 2,3 % 1873 och 0,95 % år 1912. Fastän således densamma absolut fördubblats från 1873 till 1912, har den dock i förhållande till Europas gått starkt tillbaka och ännu mycket mer när Amerika tages med i räkningen. Den starka nedgången börjar, omnöst nog, samtidigt med den stora ökningen i malmexporten i början på 1890-talet. Till jämförelse med dessa siffror må nämnas, att Sveriges järnmalmsproduktion år 1873 var 2,35 % och 1912 5,56 % av världens produktion, då hänsyn tages till den högre järnhalten hos den svenska malmen.

Den svenska likgiltigheten ifråga om våra malmtillgångars bevarande räckte förbi 1884, då bortskänkandet av kronans jordägareandel ånyo bekräftades i den detta år förnyade gruvestadgan. Först sedan de stora malmfälten i Gellivare, Kiirunavaara, Luossavaara och Svappavaara inmutats efter denna stadga och jordägareandelen i dessa malmfält sålunda var bortskänkt samt gruvbrytningen i Gellivare malmberg bortarrenderats till ett engelskt bolag, som byggde järnvägen dit upp, vaknade man upp. Det var då den Lundebergiska motionen åstadkom förut omnämnda förbud för utmålsläggning å därefter inmutade fyndigheter. Under tiden till 1902 utfördes av enskilda ett omfattande malmletningsarbete, varvid det sönade

¹⁾ Medeltal för åren 1871—75.

²⁾ Medeltal för åren 1886—90.

Svappavaara på nytt ommutades och många nya upptäcktes, Leveä-Niemi, Mertainens, Painirova, Tansari, Salmivaara, Ekströmsbergs m. fl. malmfält, som numera övergått till statens ägo, samt Tuolluvaara, det enda norrbottniska malmfält, som till åtminstone hälften förädlar malmen inom Sverige.

När dessa fält av andra eller tredje storleksordningen hade inmutats av enskilda och utmål å dem efter förbudets upphävande kunde börja utläggas, då först kom inmutningsförbudet. Sannolikt återstå nu högst få större malmfält att upptäcka.

Förädlingsprincipen, som legat under sedan 1863, drogs åter fram under riksdagsförhandlingarne om Ofotenbanan 1897 och 1898, då dess talan kraftigt fördes av några av Sveriges bruksägare och andra, som torde motsatt sig banans byggande av fruktan för att den svenska järnhandlingen skulle taga skada. Järnvägen kunde ej förhindras, men så mycket åstadkoms dock, att malmexporten från Kiruna begränsades till 1,200,000 ton. Möjligheterna under början av föregående årtionde att få köpa Kiruna och Gellivare för en på grund av huvuddelägarens ekonomiska trångmål låg summa försumrades, fälten övergingo till mera kapitalstarka ägare, som först, sedan staten, under återopande av förädlingsprincipen, nekat på andra villkor tillåta ökad malmtransport, medgävo att staten fick emot en till 3 mill. ton ökad malmtransport från Kiruna lösa till sig hälften av gruvorna, eller den jordägareandel, staten skulle ha haft, om den ej genom bestämmelserna i 1884 års gruvstadga hade blivit bortskänkt. Samtidigt blev brytningen i Grängesberg begränsad till förmån för eventuellt koks-järnverk i mellersta Sverige, varjämte staten erhöll en del nyupptäckta malmfält i Jukkasjärvi och Gellivare socknar samt dispositionsrätt till Luossavaara, allt med förbehåll, att ingen malm finge därifrån exporteras före år 1933, eventuellt år 1938, utan endast brytas för förädling inom landet. På samma villkor, däri förädlingsprincipen användes *emot* statens oinskränkta förfoganderätt över malmen, köptes även Svappavaara m. fl. malmfält, varvid dock 9 mill. ton malm i Kiruna i stället lösgävos till brytning som ersättning för Grängesbergsbolagets medverkan vid anskaffandet av köpesumman.

De stora malmtillgångarna i Kiruna och den goda vinst brytningen där ger synas emellertid hos många ha väckt en lust att med uppgivande av förädlingsprincipen låta malmexporten öka hur mycket som helst. Ett uttryck häråt gavs vid den lilla remissdebatt, som uppstod i första kammaren, då 1913 års prop. om ökning av malmexporten remitterades, då nämligen en talare yttrade, gentemot ett från annat håll förut gjort understrykande av förädlingsprincipen, att han funne exporten av malm

lämplig ur den synpunkten, att man därvid, så att säga, tillbytte sig ett värde av större ekonomisk vitalitet.

Genom det vid Luleå m. fl. järnverk sedan några år använda anriknings- och briketteringsförfarandet kan numera av mycket fattiga och orena malmer ett utmärkt, så gott som svavel- och fosforfritt tackjärn tagas. Råvara för Luleå järnverk, ävensom för järnsvampsberedningen vid Höganäs, där man likaledes gör ett mycket rent järn av dåliga malmer, är s. k. varpmalm från Gellivare, som ej kunnat säljas för export oanrikad, på grund av sin låga järnhalt, 46 %, i förening med olämplig fosforhalt.

Det är klart att dessa järnverk skulle ha den största nytta, om de kunde få tag i något lämpligt malmfält för eget behov, enär frakten på den lågprocentiga malmen från Gellivare blir mycket dyr, och Gellivare malmfält, som själv anlagt anrikningsverk, till äventyrs kan finna det i framtiden mera lönande att själv anrika sin varpmalm och exportera sligen.

Den elektriska malmsmältningen, som för fyra år sedan ännu var på experimentets stadium, har därefter övergått till fullt affärsmässig drift. År 1913 voro redan sex elektriska masugnar i drift här i landet med en sammanlagd produktion av 31,966 ton. Produktionen var 1912 17,561 ton och 1911 5,786 ton. Då kolåtgången i medeltal för hela Sverige år 1913 var pr ton träkolstackjärn 57,7 hektoliter, så var det i Luleå järnverks masugnar med en uppsättning av 90 % briketter 50,2 hl. och i de elektriska masugnarna 25,5 hl. Man inser lätt, vilken enorm ökning i produktionen utan någon ökning av träkolsförbrukningen som skulle kunna åstadkommas genom en allmännare övergång till dessa mera moderna järnsmältningsmetoder. Emellertid bli i mån av Inlandsbanans byggande väldiga, hittills på kolvirke knappast skattade skogsarealer tillgängliga, och man får väl hoppas att även på andra håll genom en bättre skogsvård få ökade koltillgångar. Därtill kommer, att de väldiga vattenkrafttillgångarna i övre Norrland, varav staten ensamt i Lule älv nedanför Porjus i ett fåtal fall har mellan 300,000 och 400,000 hästkrafter efter en jämförelsevis billig reglering, som redan är igångsatt för Porjus' kraftstations räkning, utgöra en kraftkälla, som kan producera minst en miljon ton tackjärn om året, och att denna vattenkraft näppeligen kan i större utsträckning tagas i bruk annat än för elektrisk malmsmältning. Jag tror mig således ha visat, att här finnas väldiga utvecklingsmöjligheter, men det behövs, att statsmakterna bli färdiga med funderingarna om form för upplåtelse av malmtillgångarna, om koncessions- eller inmutningssystem samt om bruttoavgäld eller nettoavgäld så snart som möjligt, och att de malmtillgångar, som

härefter upptäckas, bli mot en rimlig avgift tillgängliga för förädling, så att, när avtalstiden för de nu exporterande malmfälten utgår, den svenska järnhanteringen vuxit nog att kunna övertaga en väsentlig del av den då för förädling disponibla malmproduktionen.

Under återopande av vad jag här förut anfört, får jag således vördsamligen hemställa,

att riksdagen ville, i samband med antagandet av Kungl. Maj:ts i prop. nr 43 framlagda förslag till inskränkning i inmutningsrätten och i anledning av däri gjorda uttalanden, hos Kungl. Maj:t anhålla, att Kungl. Maj:t ville tillse, att vid den i statsrådsprotokollet utlovade snara utredningen om en bättre och mera stadigvarande lösning av frågan om mineralfyndigheters tillgodogörande största möjliga hänsyn toges, förutom till statens intresse av andel i den direkta ekonomiska vinsten av malmbrytningen, även till behovet av att malmförädlingsföretag kraftigt understödjas.

Stockholm den 12 mars 1915.

C. I. Asplund.